

**Mihai-Bogdan Atanasiu • Anca-Diana Bibiri •
Emanuel Grosu • Alina Moroşanu •
Constantin Răchită**
(Editors)

CULTURAL DYNAMICS OF VALUES

EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAŞI

2024

The book of proceedings of the conference
Interdisciplinary Perspectives in Humanities and Social Sciences
9th Edition: Rethinking Values in Interdisciplinary Research (27-28 October 2023)
Institute of Interdisciplinary Research
Department of Social Sciences and Humanities
"Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi

Scientific Reviewers:

Prof. Adina Dornean, PhD habil.

Senior Researcher Marius Chelcu, PhD habil.

Language revision of texts in English:

Senior Researcher Anca-Diana Bibiri, PhD

Book editor:

Emanuel Grosu

Marius-Nicușor Grigore

Coverage: Manuela Oboroceanu

ISBN: 978-606-714-906-7

DOI: 10.47743/phss-2024

The authors are entirely responsible for the scientific contents of the texts herein published as well as for the fair use of the copyrighted works.

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

700539 – Iași, Str. Munteni nr. 34, tel. (0232) 314947; editura@uaic.ro

www.editura.uaic.ro

Mihai-Bogdan Atanasiu is a senior researcher, director of the Department of Social Sciences and Humanities, Institute of Interdisciplinary Research, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. He has a PhD in History, awarded in 2012 at the same university. His research activity focuses on the political, social and cultural history of Moldavia in the seventeenth and eighteenth centuries. Most of his scholarly contributions have focused on social history, genealogy, prosopography, history of the Church, history of mentalities, as well as on editing documentary sources.

Anca-Diana Bibiri is a senior researcher at the Department of Social Sciences and Humanities, Institute of Interdisciplinary Research, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. She has a PhD in Philology, and a postdoctoral fellowship in linguistics from the same University, and her main areas of research are: prosody, phonetics and dialectology, computational linguistics, natural language processing, lexicography, and sociolinguistics. Co-editor of the PHSS Proceedings (2014-2019).

Emanuel Grosu is a senior researcher at the Department of Social Sciences and Humanities, Institute of Interdisciplinary Research, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. He has a PhD in Philology. He published studies, exegesis and translations from medieval Latin authors (Paulus Diaconus, Dungalus Reclusus, Anselm of Canterbury, Marcus of Regensburg, Marco Polo), the diachronic evolution of central literary themes and motifs of medieval Latin culture constituting the main research direction. Co-editor of the PHSS Proceedings (2014-2019).

Alina Moroșanu is a senior researcher at the Department of Social Sciences and Humanities, Institute of Interdisciplinary Research, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. She has a PhD in in Cybernetics and Economic Statistics, awarded in 2011 at the same university. Her research interest include: questionnaires development, healthcare management analytics, project management, statistical analysis, statistical software (R, SPSS), surveys, human resources analytics.

Constantin Răchită is a research assistant in the Department of Social Sciences and Humanities, Institute of Interdisciplinary Research, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași. He has a PhD in Philology. His primary research focuses on the translation and interpretation of ancient texts in Old Greek and Latin. Throughout his career, he has participated in various translation and editing projects. Currently, his research interests encompass interdisciplinary approaches to biblical and patristic texts, exploring issues related to translation, transmission, and their influence on contemporary society.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cultural Dynamics of Values / Mihai-Bogdan Atanasiu, Anca-Diana

Bibiri, Emanuel Grosu, - Iași : Editura Universității “Al. I. Cuza”, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-714-906-7

I. Atanasiu, Mihai-Bogdan

II. Bibiri, Anca-Diana

III. Grosu, Emanuel

Contents

Foreword (<i>Anca-Diana Bibiri</i>)	9
--	---

Plenary Conference

Human Enhancement: tehnologie versus teologie. Repere pentru o evaluare interdisciplinară a valorilor și posibilităților de devenire a umanului prin cunoaștere [Human Enhancement: Technology versus Theology. Landmarks for the Interdisciplinarity Evaluation of Human Values a Potential of Becoming Through Knowledge]

Pr. Andrei-Răzvan Ionescu	21
--	----

Philology

The Use of Artificial Intelligence (AI) in Linguistics. Case Study: Analysis of Linguistic Phenomena in the Novel *Ion* by Liviu Rebreanu

Cristina Bleorțu	35
-------------------------------	----

Traducerea automată a literaturii. O himeră încă vie? [Automatic Translation of Literature: A Still Living Chimera?]

Alexandra Ilie	51
-----------------------------	----

Kitsch. The Control and Faking of Aesthetic Value

Daniela Petroșel	77
-------------------------------	----

Valori perene în predarea romanisticii în spațiul universitar românesc [Perennial Values in Teaching Romance Studies in Romanian Universities]

Mihaela Secieru	93
------------------------------	----

Authentic vs. Pseudo Values

Paula-Andreea Onofrei	111
------------------------------------	-----

Medical Humanities Approached Through a Feminist Lens

Laura Ioana Leon	127
-------------------------------	-----

Explorări teoretice și suprapuneri terminologice. Romanul, obiect de reflecție și prim suport al teoriei genurilor [Theoretical Explorations and Terminological Overlaps. The Novel, as Object of Reflection and the First Support of the Genre Theory]

Alexandra Olteanu	141
--------------------------------	-----

Spectrele filiațiilor literare. Portrete ale generațiilor – Mircea Ivănescu și Radu Vancu [The Specters of Literary Filiations. Portraits of Generations – Mircea Ivănescu and Radu Vancu]	
Teodora Iurusiuc	165
Memoria comunismului în <i>Jurnalul unui jurnalist fără jurnal de Ion D. Sîrbu</i> [The Memory of Communism in Ion D. Sîrbu's <i>Journal of a Journalist without a Journal</i>]	
Oana-Elena Nechita	181
Language in the Church: Orthodox Religious Terminology in Polish and the Role of Translations in Establishing Lexical Norms	
Irina-Marinela Deftu	201
History & Theology	
<i>Non naturalibus desiderii, sed censibus aestimentur.</i> Piața romană de legume și fructe [<i>Non naturalibus desiderii, sed censibus aestimentur.</i> The Roman Vegetable and Fruit Market]	
Iulia Dumitrache	219
Un posibil clivaj între teoria asupra stilului și aplicarea acesteia în cazul Fericitului Augustin? Pluralitatea de stiluri în operele acestuia [A Possible Split Between the Theory of Style and Its Application in the Case of Augustine? The Plurality of Styles in Augustine's Works]	
Pr. Liviu Petcu	249
Conflicting Values during the French Wars of Religion (1562-1598): Loyalty to the King and Loyalty to God	
Andrei Constantin Sălăvăstru	261
Polemici teologice în <i>Praefatio paraenetica</i> a lui John Pearson (1613-1686) [Theological Polemics in <i>Praefatio paraenetica</i> by John Pearson (1613-1686)]	
Constantin Răchită	281
Moartea – o preocupare a vieții cotidiene în Iași veacului al XVIII-lea [Death – a Preoccupation of Everyday Life in the 18 th Century Iași]	
Mihai-Bogdan Atanasiu	301

Economics

The Use of Information and Communication Technologies in Business as a Value-Creating Tool: Analysis on the Case of SMEs in Romania Valentina Diana Rusu & Angela Roman	317
Evaluation of Hospital Financing in Romania: A Comparative Analysis pre- and post-Pandemic COVID-19 Mihai-Vasile Pruteanu & Alina Moroşanu	337
Green Jobs, Green Skills and Green Human Resource Management. An Analysis of Current Trends Silvia-Maria Carp & Ana-Maria Bercu	367
Is Security a Timeless Value? An Insight from International Relations Andreea-Cosmina Foca & Oana-Maria Cozma	381

Un posibil clivaj între teoria asupra stilului și aplicarea acesteia în cazul Fericitului Augustin? Pluralitatea de stiluri în operele acestuia

PR. LIVIU PETCU*

Abstract: *In this article, we wish to highlight the fact that in many analyses of the style of St. Augustine, one finds the reproach that he himself did not follow his own theory and that even in his works, there is a certain split between theory and its application. Augustine's style has a peculiar physiognomy so that if one reads one of his texts, one can almost always recognize that the text belongs to Augustine. His style of writing or preaching is not always uniform, as it differs according to the time when Augustine spoke or wrote something (before or after his conversion); this varies based on the topics discussed, the places where it was held, as well as according to the recipients. And yet (surprisingly), despite this multiplicity of styles, Augustine remains the same. Despite this variability, he remains always present, unmistakably recognizable, with his tics, peculiarities and preferences, his puns repeated so many times, with all the intangible personal details that belong only to him. This is a phenomenon, at first sight quite strange, but which is explained by the very character of Augustine.*

Keywords: *Split; Theory; Style; Plurality; Augustine works.*

Augustin – mare virtuoaz al limbii și stilului

În fiecare duminică și sărbătoare, episcopul Augustin dădea instrucțiuni scurte, colocviale, pline de interes, turmei sale cuvântătoare de la Hippo. Nota morală este întotdeauna dominantă la el, indiferent de subiectul propus. Scopul său principal este de a-i converti și de a-i edifica pe

* CS III dr., Departamentul de Științe Socio-Umane, Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; liviu.petcu@uaic.ro.

ascultătorii săi; cu toate acestea, lecțiile sale morale nu sunt nici vagi, nici plictisitoare. El le transmite oamenilor cuvinte mântuitoare sub forma unor dialoguri compacte și rapide, pe care predicatorul le imaginează între el și popor și care oglindesc versatilitatea geniului său. Auditorul este surprins de expresiile sale originale și directe și nu poate fi nici distras, nici letargic. De la bun început, episcopul atrage atenția auditorilor săi și o păstrează până când reușește să le câștige inimile și să-i determine să-și schimbe viața.

Cu toate acestea, s-a opinat despre el faptul că scriitorul nu se ridică la înălțimea gânditorului, deși Augustin nu ignoră regulile compoziției și ale artei de a vorbi frumos. Stilul său este ca și gândirea, „nobil, înalt, plin de originalitate, de varietate, de mișcare și de viață”¹; este foarte variat, „când patetic, când echilibrat, când calm, simplu și minuțios, când violent și tumultuos”².

Proza artei sale oratorice nu mai corespunde întotdeauna teoriei lui asupra celor trei stiluri, simplu, mijlociu și sublim, tradiția creștină exercitând o puternică influență. Pentru acest motiv, Augustin recomandă mereu utilizarea stilului simplu³. Predicile sale își păstrează până astăzi atât utilitatea doctrinară și morală, cât și farmecul lor formal, datorită „formeii alese în care sunt expuse, stilului clar și simplu. Modul clar de exprimare întărește adevărul expus. Elocvența augustiniană stă alături de aceea a marilor oratori creștini din epoca de aur a creștinismului. Forma de predică – omilia exegetică – s-a impus ca o formă autentic creștină și scoate în relief marea personalitate a părintelui african, mare maestru al cuvântului”⁴.

Așa cum a subliniat și Christine Mohrmann într-un articol⁵, avem impresia că Augustin nu a reușit să reziste tentației de a se arăta „om de lume” și „intelectual” în fața reprezentanților culturii antice. Diversitatea stilului corespondenței sale ne arată că Augustin a rămas până la sfârșitul

¹ J. Tixeront, *Précis de Patrologie*, huitième édition, Paris, 1927, p. 345.

² G. Papini, *Saint Augustin*, traducere de Paul-Henri Michel, Paris, 1930, p. 254.

³ S. Augustini Episcopi, *De doctrina christiana*, IV,19,38, în *Patrologia Latina*, XXXIV, col. 106.

⁴ Ioan N. Floca, „Predica Fericitului Augustin”, în *Mitropolia Ardealului*, anul VIII, 1963, nr. 7-8, p. 584.

⁵ Christine Mohrmann, „Saint Augustin Écrivain”, în *Études sur le Latin des Chrétiens*, Tome II: *Latin Chrétien et Médiéval*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1961, p. 275 et passim.

vieții sale un mare virtuoz al limbii și stilului. A utilizat, în mod conștient, un stil dificil și greoi în *De civitate Dei*; a utilizat în mod conștient în *Confessiones* un stil elevat, de un elan mistic suprasaturat de elemente biblice, cu precădere din psalmi. Tot în mod conștient, vorbește poporului, cu însuflețire, într-o limbă populară îmbogățită, înnobilită și poetizată, dar comprehensibilă chiar și pentru oamenii mai simpli. Iar în corespondența sa, dă dovadă de virtuozitate, adaptându-se la stilul corespondenților săi, uneori criticându-i chiar pe un ton satiric. Pentru predicatorul Augustin, limba și stilul rămân valori care contează. Fostul orator devenit episcop a înțeles valoarea cuvântului: limba își joacă rolul caracteristic în predică, în exegeză, în scrisori, în sfaturile particulare, în rugăciune, în formularea doctrinei creștine. De aceea, el și-a particularizat și cizelat stilul, l-a adaptat la diversele sarcini de îndeplinit. Astfel, de-a lungul întregii sale vieți, a acordat o mare atenție cuvântului ca interpret al gândirii.

Acest autor care iubește cu pasiune cuvântul este un mare virtuoz al limbii. Nu trebuie decât să îl comparăm pe Augustin cu marii săi contemporani, cu Sfântul Ambrozie sau cu Fericitul Ieronim, pentru a înțelege în ce măsură îi depășește printr-o veritabilă virtuozitate a cuvântului și pentru a sesiza măiestria inegalabilă cu care modelează limba pentru ca aceasta să îi ofere totul. „Stilul Sfântului Ambrozie (mare orator la rândul lui și predicator admirat), în ciuda eleganței sale, pare fad, mediocru și mai ales monoton în comparație cu varietatea și strălucirea stilului augustinian. Fericitul Ieronim dă dovadă, în scrisorile sale, de un manierism baroc pe care Augustin a știut aproape întotdeauna să-l evite, chiar și în primele sale lucrări. Pe de altă parte, episcopul de Hippona nu cade în capcana aridității unui stil prea tehnic sau prea neglijent, cu care se mulțumește destul de des călugărul savant din Betleem în comentariile și predicile sale”⁶.

Recunoscând utilitatea elocinței (*eloquentia*) tradiționale, Augustin nu o mai consideră indispensabilă pentru oratorul sau scriitorul creștin

Augustin nu se oprește la considerații teoretice și respinge, în particular, forma pe care literatura laică o adoptase sub influența celei de-a Doua Sofistici. El s-a ridicat împotriva căutării excesive a formei literare,

⁶ *Ibidem*, pp. 247-248.

împotriva abuzului de ornamente de stil, pe care le consideră o futilitate ce ar trebui eliminată din Biserică. Nu era nici pe departe un pericol imaginar, căci în Orient și în Occident predicarea creștină fusese influențată profund de a Doua Sofistică, cu ale sale cuvinte zornăitoare și cultul formei mult prea ornate și artificiale. Împotriva acestui cultivări a cuvântului ca scop în sine, Augustin afirmă că oratorul creștin are un singur obiectiv: acela de a asigura mântuirea sufletelor. În acest scop, elocvența este utilă, dar nu indispensabilă. Predicarea creștină dispune de Sfânta Scriptură, care deține prin ea însăși o eficacitate, o elocvență supranaturală.

Înțelesese, deci, că aici se afla un pericol pentru tânăra literatură creștină și se temea că și oratoria creștină avea să degenereze într-o manifestare superficială a discursului cultic elegant. Într-adevăr, așa cum am arătat, anumiți contemporani sau predecesori ai lui Augustin, atât în Răsărit, cât și în Apus, au dovedit că aceste temeri erau întemeiate⁷. Astfel, predicatorul creștin poate ignora preceptele retoricii tradiționale, care pot fi utile (într-adevăr), dar care nu se impun. Augustin este de părere – iar acest aspect este cu adevărat revoluționar, după cum bine a observat H.-J. Marrou⁸ – că un creștin poate atinge elocvența printr-o cale mai directă și mai specific creștină decât aceea a retoricii. Studiul aprofundat al Scripturii și al celor mai buni autori creștini este suficient pentru formarea oratorului creștin. Recomandând acest sistem „direct”, Augustin recunoaște frumusețea literară a Sfintei Scripturi (multă vreme necunoscută de către primii creștini) și existența unei tradiții literare creștine⁹. În cadrul acestor observații, înțelegem mai bine modul în care Augustin a creat, pe deplin conștient, un stil omiletic care ar trebui să răspundă nevoilor predicării populare.

Așadar, când apare întrebarea despre caracterul indispensabil al elocinței (*eloquentia*) în oratoria creștină, Augustin merge atât de departe, încât afirmă că aceasta este utilă, dar nu indispensabilă. Iar dacă totuși este

⁷ Christine Mohrmann, „Saint Augustine and the *Eloquentia*”, translation of the lecture: „Augustinus en de *Eloquentia*”, în *Études sur le Latine des Chrétiens*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1958, p. 359.

⁸ Henri Irénée Marrou, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, Editura Humanitas, București, 1997.

⁹ Christine Mohrmann, *Études sur le Latin des Chrétiens*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1958, p. 395.

utilizată, ea trebuie să servească unui scop duhovnicesc înalt, să trezească râvna ascultătorilor spre cele sfinte, pentru sporul duhovnicesc al acestora, așa încât să urce sigur spre culmile virtuții și să fie pentru toți semenii adevărați învățători sau dascăli ai viețuirii celei după Dumnezeu. Din aceste motive, Augustin recomanda mereu utilizarea stilului simplu¹⁰.

O altă problemă este cea a atitudinii creștinilor față de retorica tradițională, respectiv față de un întreg sistem ce trebuia învățat cu mari eforturi și studiu intens, care consta în artificii și utilizarea de sensuri implicite ce conduceau la *eloquentia*. Răspunsul lui Augustin este că, din propria sa experiență, utilizarea regulilor retoricii este folositoare. Așadar, ar putea fi de folos pentru un viitor predicator să posede regulile retoricii, dacă le poate însuși eficient și cu rapiditate prin studiu de la o vârstă timpurie. Dar, și tocmai acesta este aspectul esențial, Augustin afirmă clar că educația teoretică nu este indispensabilă și nu poate fi impusă sau nu este necesară tuturor intelectualilor creștini. Aceasta ne aduce în atenție îndemnul pe care Sfântul Grigorie de Nazianz, la sfârșitul secolului al IV-lea, îl adresează tânărului Seleukos: să studieze mai întâi științele profane și după aceea Sfânta Scriptură¹¹. Totuși, acest îndemn al Părintelui capadocian nu s-a generalizat printre autorii patristici. În viziunea lui Augustin, creștinul poate practica *eloquentia* fără retorică. Dacă citește zilnic Scriptura și o studiază atent, simultan cu autorii creștini, dintre care îi menționează în special pe Sfinții Ciprian și Ambrozie, care sunt exemplari și pot deveni normativi, el va dobândi treptat *eloquentia* creștină. Recunoaște existența unei literaturi creștine care poate servi drept paradigmă. S-a spus că această teorie este nouă, chiar revoluționară, și că nimeni nu ar putea-o nega. Pentru dânsul, utilitatea expresiei literare este bine stabilită (*De doctrina christiana*, IV,2,3). Dar, pe de altă parte, pune accentul pe faptul (de asemenea bine stabilit în ochii retorului devenit episcop creștin) că nu ar trebui să cercetăm forma literară ca scop în sine. Trebuie să admitem că, în cadrul evoluției literare creștine, teoria augustiniană este revoluționară. Augustin formulează aici, la apusul vieții sale, ceea ce văzuse foarte clar încă de la convertirea sa: nu se pune problema – pentru retorul devenit

¹⁰ S. Augustini Episcopi, *De doctrina christiana*, IV, 19,38, în *Patrologia Latina*, XXXIV, col. 106.

¹¹ S. Gregorii Theologici, *Poemate quae spectant ad alios*, în *Patrologia Graeca*, XXXVI, col. 1577.

creștin – unei activități literare inspirate de principiul artei de dragul acesteia. Dar ceea ce fusese o idee revoluționară pentru Augustin neofitul, nu îi mai era suficient la finalul carierei sale¹².

Christine Mohrmann afirmă că Augustin a avut curajul de a separa *eloquentia* de retorică, lucru nemaiauzit în Antichitate. El susține că „este posibil ca cineva să devină un bun orator fără a urma regulile și preceptele retorilor și că, uneori, cei care nici nu au auzit vorbindu-se despre retorică sunt mai buni vorbitori decât cei care au fost instruiți în școli. În loc de învățarea și aplicarea unui sistem de reguli ale retoricii, Augustin propune posibilitatea de a dezvolta talentul natural prin urmarea unor modele bune. Însă aceste modele nu mai sunt reprezentate de autorii clasici, ci de Biblie și de Părinții Bisericii. În lumina acestei teorii, putem înțelege de ce Augustin și-a putut începe cea de-a patra carte cu privire la cunoașterea creștină cu afirmația că nu va scrie o *ars rhetorica*”¹³.

Varietatea stilului din *corpus-ul* corespondenței sale

Volumul XXXIII al bine-cunoscutei opere *Patrologia Latina* a abatelui Jacques Paul Migne conține 217 de scrisori ale lui Augustin și 53 de scrisori adresate lui sau prietenilor lui. Corespondența lui Augustin, marcă și expresie a personalității influente și a zelului apostolic al autorului, este bogată în conținut istoric, filosofic, teologic, exegetic, spiritual, literar și autobiografic. Majoritatea acestora sunt răspunsuri la diferite întrebări filosofice, teologice sau de altă natură, care îi erau adresate; altele sunt scrisori de mângâiere, iar altele au un caracter foarte familiar. Scrisorile, care sunt adesea de lungimea unui tratat, constituie un comentariu valoros asupra lucrărilor sale și oferă un ajutor prețios pentru înțelegerea întrebărilor și controverselor acelei perioade tulburi și decisive din istoria Bisericii, în special în ceea ce privește conflictele donatiste și pelagiene.

Corespondența acoperă o perioadă de peste 40 de ani (de la sfârșitul anului 386 până în 430). Patrologii au împărțit scrisorile în patru clase:

1. *Epistolae* 1-30, de la convertirea sa la hirotonirea sa ca episcop;
2. *Epistolae* 31-123, de la hirotonirea sa ca episcop până în anul 411;

¹² Christine Mohrmann, „Saint Augustin Écrivain”, p. 251.

¹³ Idem, „Saint Augustine and the *Eloquentia*”, p. 360.

3. *Epistolae* 124-131, din anul 411 până la moartea sa;

4. *Epistolae* 232-270, de dată incertă¹⁴.

Varietatea stilului se observă clar în corpusul corespondenței sale. Regăsim aici tratate teologice scrise într-o limbă clară și obiectivă. Regăsim și trăsăturile limbii populare a predicilor, mai ales în anumite scrisori adresate ereticilor – de exemplu, epistolele 66, 76, 105. În epistola 93, adresată în jurul anului 408 episcopului donatist Vincentius, regăsim paralelismul și asonanțele, tonul și ritmul predicilor: *tres cruces in loco uno erant; in una, latro liberandus; in alia latro damnandus; in medio Christus alterum liberaturus, alterum damnaturus. Quid similius istis crucibus? Quid dissimilius istis pendentibus?*¹⁵. Același lucru se poate spune despre celebra scrisoare 211, adresată unei mănăstiri de femei. În ciuda afinităților atât cu tratatele teologice, cât și cu predicile, majoritatea scrisorilor au un ton destul de literar. Genul epistolar cerea o anumită noblețe, pe care Augustin a practicat-o aproape întotdeauna. Dar, în ciuda acestui caracter tradițional, tonul variază în funcție de persoana căreia epistola îi este adresată. Avem uneori impresia că Augustin se amuză reluând tonul corespondenților săi, uneori cu o doză mică de malițiozitate. Mostra perfectă se regăsește în primele șapte capitole ale scrisorii adresate lui Dioscor (Ep. 118), un tânăr student arogant care îi pusese întrebări episcopului privind dialogurile lui Cicero (Ep. 117). În această scrisoare, scrisă probabil în 410, episcopul parodiază, nu fără o doză de sarcasm, jocul literar pe care îl consideră futil, dar această parodiare arată că Augustin nu a uitat artificiile stilului „literar”¹⁶.

Când le scrie păgânilor, face uneori eforturi de a pastșa marile opere clasice. În epistola 91, adresată unui bătrân păgân pe nume Nectarius, se regăsește o invectivă împotriva zeilor păgâni, care îi amintește destinatarului, nu fără motive, de invectivele lui Cicero:

¹⁴ Johannes Quasten, *Patrology*, Vol. IV: *The Golden Age of Latin Patristic Literature*, Newman Press, 1986 pp. 393-394; Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin Voicu și Pr. Lect. Univ. Dr. Lucian-Dumitru Colda, *Patrologie și literatură postpatristică*, Vol. II, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 424.

¹⁵ S. Augustini Episcopi, *Epistola XCIII, 2,7*, în *Patrologia Latina*, XXXIII, col. 324.

¹⁶ Christine Mohrmann, „Saint Augustin Écrivain”, p. 274.

tot locis pingitur, funditur, tunditur, sculpirur, scribitur, legitur, agitur, cantatur, saltatur Jupiter, adulteria tanta comittens; quantum erat ut in suo saltem Capitolio ista prohibens legeretur? Haec mala dedecoris, impietatisque plenissima, si nemine prohibente, in populis ferveant, adorentur in templis, rideantur in theatris, cum his victimas immolant vastetur pecus etiam pauperum, cum haec histriones agunt et saltant effundantur patrimonia divotum, civitates florere dicuntur? Horum plane florum non terra fertilis, non aliqua opulens virtus, sed illa dea Flora digna mater inventa est, cuius ludi scenici tam effusioe et licentioe turpitudine celebrantur ...¹⁷.

Un posibil clivaj între teoria asupra stilului și aplicarea acesteia în cazul lui Augustin? Pluralitatea de stiluri în operele lui Augustin

În numeroasele analize ale stilului Fericitului Augustin se regăsește reproșul că el însuși nu a urmat propria sa teorie și că astfel există, chiar în lucrările sale, un anumit clivaj între teorie și aplicarea acesteia¹⁸. Unii cercetători arată că Augustin se situează, mai ales, în contradicție cu stilul erudit, forțat și afectat pe care le condamnă, de exemplu, într-un text al Sfântului Ciprian al Cartaginei¹⁹: „Aceasta este elocința pe care în scrierile sale posteroare o îndrăgește cu seninătate, o caută cu evlavie, dar o atinge cu greutate. Spune deci undeva:

„să ne îndreptăm spre acest lăcaș; căci ungherele din preajmă ne oferă un colț retras, în care acoperișurile frunzoase făcură un portic de viață, în timp ce vârtejurile rătăcitoare ale butașilor lunecă șerpuiind în împletiri ce atârnă peste tulpini încărcate” (*Ep. I ad Donat*, I). Astfel de vorbe nu se spun decât în mod miraculos într-un torent de elocință fertilă, dar spiritele serioase nu le agreează din cauza încărcării excesive. Aceia deci care îndrăgesc atare enunțuri îi socotesc cu siguranță pe cei care nu vorbesc așa, ci mai sobru, incapabili

¹⁷ S. Augustini Episcopi, *Epistola XCI*, 5, în *Patrologia Latina*, XXXIII, col. 315.

¹⁸ Marie Comeau, *La rhétorique de Saint Augustin d'après les Tractatus in Joannem*, Paris, 1931, pp. 4 și 58.

¹⁹ Christine Mohrmann, „Saint Augustine and the *Eloquentia*”, în *op.cit.*, p. 362.

să ajungă la o astfel de elocință, nu că o evită cu bună-știință; pentru care motiv acest om sfânt arată și că poate să o facă – deoarece a vorbit astfel într-un pasaj –, și că nu vrea, deoarece după aceea nu a mai făcut-o”²⁰.

Pe de altă parte, în niciun alt text de-al său nu condamnă figurile de stil și artificiile gândirii pe care el însuși le apreciază și le utilizează.

Privitor la elementele pe care stilul lui Augustin le-a împrumutat din vorbirea populară, subliniem faptul că analiza utilizării acesteia în Biblie și comentariile ce decurg aduc o nouă lumină asupra propriului său stil și asupra cărții a patra a *De doctrina christiana*. În primul rând, aserțiunile celor care afirmă că există o contradicție între teoria și practica lui Augustin sunt nefondate. Elementele din textele sale demonstrează încă o dată că Augustin însuși considera că unele elemente fundamentale ale stilului său, cum ar fi paralelismul, antiteza, *climax* și *dialecticon* erau confirmate în Sfânta Scriptură și își aveau rădăcinile în simțul stilistic popular.

„Astfel, putem observa că Augustin a fost primul care a încercat să creeze un stil creștin distinct, inspirat, pe de o parte, din Scriptură (el a fost cel dintâi care a descoperit frumusețea literară a Bibliei pe care a recomandat-o creștinilor ca model) și, pe de altă parte, bazat pe împrumuturi din limba vie a poporului. Am remarcat cât de strâns legate sunt cartea a patra a *De doctrina christiana* și practica proprie a lui Augustin. Teoria sa se bazează pe practica sa. Ideile sale teoretice reprezintă totodată o clarificare și o pledoarie pentru caracteristicile propriului său stil. Prin fiecare convergență dintre teoria retoricii și practica gorgianică, aceste elemente devin, pentru Augustin – și, fără îndoială pentru ascultătorii și cititorii săi –, componente esențiale ale oratoriei sacre”²¹.

Stilul lui Augustin are o fizionomie aparte: dacă cineva citește unul din textele sale, poate recunoaște aproape întotdeauna că acel text îi aparține lui

²⁰ Sfântul Augustin, *De doctrina christiana*, IV,84,31.

²¹ Christine Mohrmann, „Saint Augustine and the *Eloquentia*”, p. 365.

Augustin, deși stilul său de a scrie sau de a predica nu este întotdeauna uniform, întrucât stilul diferă în funcție de timpul în care Augustin a rostit sau a scris ceva (înainte sau după convertirea sa), în funcție de temele abordate, de locurile unde au fost susținute, precum și în funcție de destinatari. „Peste tot, însă, transpare un spirit curat evanghelic, ceea ce dă o notă specific augustiniană. Stilul său se caracterizează prin claritate și puritate. Fraza sa e cadențată. În sistemul său de gândire îi urmează pe marii maeștri”²².

În Antichitate, era firesc ca autorii să cultive mai multe stiluri. Era perfect normal ca episcopul de Hippo să aleagă pentru marea sa lucrare apologetică un stil acceptabil de către intelectualii păgâni. În schimb, în *Confessiones* și în predici, adresate mai ales creștinilor, el a optat pentru un stil în care, fără a ignora complet tradiția antică, și-a urmat propriile convingeri, determinate de ideile creștine.

Această pluralitate de stiluri a continuat să existe după Augustin. Deși stilul creștin augustinian a avut imitatori nu doar în Africa, ci și în Italia și sudul Galiei, nu putem afirma că regulile sale privind stilul au fost strict respectate în general. Alături de stilul influențat de Biblie și de limba poporului, oratoria creștină clasicistă a continuat să aibă adepți²³.

Este bine cunoscut faptul că Augustin a studiat retorica clasică și a predat-o timp de 12 ani în Cartagina, Roma și Milano. Importantă a fost pentru el, de asemenea, lectura celor mai mari scriitori clasici ai vremii, greci și latini. Este adevărat că în ultimii ani ai vieții va mărturisi, nu fără regrete, că primele sale lucrări din tinerețe erau încă pline de obiceiurile literare ale secolului sau, după cum afirmă în *Confessiones* (9, 4, 7), era încă dominat de aroganță scolastică. Însă aceasta nu înseamnă că artele, în special retorica, nu i-au și fost de folos.

Augustin, ca toți ceilalți, este un autor al timpului său. Paginile care aderă la preceptele retoricii antice ne dau uneori impresia artificiei gol și a jocului de cuvinte. Dar contemporanilor săi, păgâni și creștini, le plăcea acest stil și, într-adevăr, era necesar ca un episcop cult să scrie în acest mod. La acea vreme, retorica era și un instrument valid pentru exprimarea sentimentelor nobile și sincere. Odată cu creștinismul, retorica a dobândit un suflet nou.

²² Ioan N. Floca, art. cit., p. 577.

²³ Christine Mohrmann, „Saint Augustine and the *Eloquentia*”, p. 369.

Concluzii

Pentru noi cei de astăzi, obișnuiți să vedem cutare sau cutare scriitor având stilul propriu și personal, este uimitor să constatăm, parcurgând opera imensă a lui Augustin, că acesta practică o pluralitate de stiluri. Regăsim la el atât proza hipotactică, cu marile sale perioade, cât și o proză paratactică și antitetice, precum și un stil figurat care amintește de Gorgias și care se inspiră din asianism. Între aceste două mari curente stilistice, întâlnim o mare varietate de tonuri: stilul se apropie uneori de rezonanța maiestooasă a psalmilor, alteori de simplitatea unei conversații familiare. Augustin se poate ridica la nivelul unui lirism inspirat, după cum vedem în predicile zilelor de mare sărbătoare sau în anumite pasaje din *Confessiones*. Tot el știe să elaboreze o proză clară și echilibrată, fără artificii, sobră și uneori destul de ternă, cum va fi mai târziu latina scolastică. Adesea, stilul său este saturat de elemente biblice. Exploatează toate resursele idiomului creștinilor, dar uneori, chiar și la bătrânețe, pare să reînvie pentru câteva clipe imaginea lui Augustin retorul, care se bucură de ocazia de a produce un citat de autor clasic sau de a face aluzie la un topos al literaturii profane: amuzamentul unei persoane care a renunțat demult la lume, dar care, în schimburile sale cu oamenii de lume (găsim aceste elemente profane mai ales în corespondența sa), lasă să se întrevadă că fusese, cu multă vreme în urmă, unul de-al lor. Astfel, opera augustiniană prezintă o gamă largă de nuanțe stilistice. Și totuși (lucru surprinzător), în ciuda acestor pluralități de stiluri, Augustin rămâne același. În ciuda acestei variabilități, rămâne mereu recognoscibil fără dubii, cu ticurile sale, cu particularitățile și preferințele sale, cu ale sale calambururi repetate de atâtea ori, cu toate detaliile personale. Este vorba aici de un fenomen, la prima vedere destul de straniu, dar care se explică prin caracterul însuși al lui Augustin: personalitatea sa este mai puternică decât stilului său, se impune în fața diferențelor stilistice, le domină întotdeauna și pretutindeni. Prin genurile sale stilistice atât de diverse, vedem mereu, fără efort, imaginea omului care este acolo, desenată clar și aceeași, în mod constant. Augustin practică, cu o mare virtuozitate, o pluralitate de stiluri, dar nu se ascunde niciodată. Variabilitatea stilului său nu îl transformă în cameleon, așa cum s-ar fi întâmplat, fără îndoială, în cazul unei personalități mai puțin pronunțate și mai puțin sincere²⁴.

²⁴ Christine Mohrmann, „Saint Augustin Écrivain”, p. 251.

Bibliografie

- S. Augustini Episcopi, *De doctrina christiana*, în *Patrologia Latina*, XXXIV, col. 106 sqq.
- S. Augustini Episcopi, *Epistola XCIII*, în *Patrologia Latina*, XXXIII, col. 324 sqq.
- S. Augustini Episcopi, *Epistola XCI*, în *Patrologia Latina*, XXXIII, col. 315 sqq.
- S. Gregorii Theologici, *Poemate quae spectant ad alios*, în *Patrologia Graeca*, XXXVI, col. 1577 sqq.
- Comeau, Marie, *La rhétorique de Saint Augustin d'après les Tractatus in Joannem*, Paris, 1931.
- Floca, Ioan N., „Predica Fericitului Augustin”, în *Mitropolia Ardealului*, Anul VIII, 1963, nr. 7-8.
- Henri Irénée Marrou, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, Editura Humanitas, București, 1997.
- Johannes Quasten, *Patrology*, Vol. IV: *The Golden Age of Latin Patristic Literature*, Newman Press, 1986.
- Mohrmann, Christine, *Études sur le Latin des Chrétiens*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1958.
- Mohrmann, Christine, „Saint Augustin Écrivain”, în *Études sur le Latin des Chrétiens*, Tome II: *Latin Chrétien et Médiéval*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1961.
- Mohrmann, Christine, „Saint Augustine and the *Eloquentia*”, translation of the lecture: „Augustinus en de *Eloquentia*”, în *Études sur le Latine des Chrétiens*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1958.
- Tixeront, J., *Précis de Patrologie*, huitième édition, Paris, 1927.
- Papini, G., *Saint Augustin*, trad. de Paul-Henri Michel, Paris, 1930.
- Voicu, Constantin (Arhid. Prof. Univ. Dr.), Lucian-Dumitru Colda (Pr. Lect. Univ. Dr.), *Patrologie și literatură postpatristică*, Vol. II, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.